

VÉLETLEN BALETT

Irodalmi és kulturális
folyóirat

I. évfolyam, 1. szám
1999. január

Megjelenik negyedévente

Szerkeszti:
Bagu László
Cséka György
Lengyel Tamás
Pócs István

Tipográfia:
Leslie

Szerkesztőség:
295500 Bányász
Kossuth u. 24.
Ukrajna

A szerkesztőség
magyarországi levélcíme:

1077 Budapest
Rottenbiller u. 44., IV/25.

A Véletlen Balett a
root@kmksz.uzhgorod.ua
címen várja e-mailjeiket

Megjelenik magánkiadásban

A kiadásért felel:
Bagu László

Lapengedély száma:
3T N° 159

Készült:
IMIPRINT Kft.
(Nyíregyháza)

Folyóiratunkon kiadói
nyereség nem képződik.

Megvásárolható:
szerkesztőségünk budapesti,
ill. kárpátaljai címén,
valamint Budapesten a Cus-
tos Zöld Könyvesboltban
(II., Margit körút 7.)
és az Írók Boltjában
(VI., Andrásy út 45.)

Tartalom

Véletlen Bevezető • 4

SZÉPIRODALOM

Zalán Tibor: Mázolás (vers) • 6

Zelei Miklós: Happening, A schengem (kispróza) • 7

Tomkiss Tamás: Disznók (regényrészlet) • 10

Géczi János: [ezer veszprémi naplemente] (versek) • 14

Cséka György: A d-betűs szócikk (novella) • 16

Matei Vişniec: Az öngyilkos és a fegyverkereskedő
(dráma) • 25

Molnár András: 4 Koan, Rubljov kamikázéi, Az ember
teremtése (versek) • 34

Benkő György: Elizke kisasszony (kispróza) • 35

Pócs István: Töréspontok (vers) • 36

Bagu László: Hallgatni megtanulsz, SLEEP (versek) • 38

Samuel Beckett: Zárt tér, Feladtam születés előtt (kis-
próza) • 40

Brenzovics Marianna: Működés (vers) • 42

TANULMÁNY

Baji Lázár Imre: Hatan vendégségben • 43

Farkas Ákos: Szerelem és költészet a halál uralta
Árkádiában • 53

Kató Eszter: Mese és valóság • 61

Csernicskó István: Lingvizmizmus Ukrajnában • 73

KRITIKA

Cséka György: Szerkezet – regény nélkül, avagy a pucér
király • 84

Fotó, grafika, reprodukció, metszet:

5 ΦM – 19, 24, 46, 50; Fedinec István – 11, 13, 39,
42; Lukács Gabriella – 6, 34, 36, 37; Sepella Zsóka
– 77, Szalay Miklós – 9, 40; Tihanyi Attila – 81, 83;
Varga József – 2.

A borító Benkő György kollázsának felhasználásával
készült.

• A szerkesztőség nem feltétlenül ért egyet a lapban megjelenő szerzői vélemények-
kel. • Az írásokban szereplő tényekért minden esetben a szerző viseli a felelősséget. • A
beérkező anyagok közlésének és szerkesztésének jogát fenntartjuk, azok recenzálását és
visszaküldését nem vállaljuk. • Meg nem rendelt anyagot nem őrzünk meg és nem
küldünk vissza. •

Lingvicizmus Ukrajnában

A volt Szovjetunióknak elvileg nem volt állam- vagy hivatalos nyelve. Ennek ellenére az orosz nyelv politikai, gazdasági, ideológiai és nem utolsósorban hadászati okokból kivételezett helyzetet élvezett. Országos és köztársasági szinten a közigazgatási ügyek oroszul folytak, s az egyes köztársaságokban az orosz volt a felsőoktatás, a tudomány, a technika nyelve, a szovjet hadseregben egyetlen vezénylési nyelv volt: az orosz. A privilegizált helyzet abban is megmutatkozott, hogy míg az orosz az óvodától az egyetemig az oktatás minden szintjén oktatták, az Ukrán SZSZK-ban a közel 40 milliós ukrán nép nyelvét csak az ukrán tannyelvű iskolákban oktatták kötelezően, a nemzetiségi (például magyar, román stb.) nyelvű iskolákban pedig egyáltalán nem szerepelt tantárgyként. Vagyis a Szovjetunió fennállása idején Ukrajnában akár egyetemi diplomát is szerezhettek valaki anélkül, hogy beszélte a köztársaság nyelvét.

1989-ben elfogadták az ukrainai nyelvekről szóló törvényt, amelynek 2. cikkelye értelmében Ukrajna államnyelve az ukrán. A törvény 27. cikkelye kimondja: „Az Ukrán SZSZK általános iskoláiban az ukrán és az orosz nyelv oktatása kötelező”.

A törvénynek megfelelően 1990-ben a kárpátaljai magyar tannyelvű iskolákban is bevezették az ukrán nyelv oktatását. Az államnyelv oktatása azonban ezekben az iskolákban több nehézségbe ütközik.

1) Nincsenek a magyar iskolák számára készült ukránnyelv-tankönyvek, még az ábécéskönyv is hiányzik. Az iskolák többségében azokból a tankönyvekből tanítanak, amelyek egykor az orosz iskolában ukránt tanulók számára készültek. Az ilyen könyvekben azonban a magyarázatok, feladatok stb. szövegei orosz nyelvűek, s 1993 óta a kárpátaljai magyar iskolákban nem oktatják az orosz nyelvet, így a magyar tanulók az államnyelvet egy olyan nyelv közvetítésével tanulják, amelyet sohasem tanultak, tehát a nagy többség nem is ismerheti. 1996-ban megjelent ugyan egy, a magyar iskolák 3. osztálya számára készült ukránnyelv-tankönyv (szerzői Kapitány Marianna és Pavel Csucska), ám az Ukrajna Pedagógiai Tudományok Akadémiája Pedagógiai Intézete is negatívan vélekedik róla, a hiányosságok között említve például, hogy a szerzők többek között teljesen tévesen a magyar *é* hanggal azonosítják az ukrán *u* hangot,

felületesek a magyar és ukrán betűk összehasonlításakor, illetve könyvükhöz még néhány szavas ukrán–magyar szójegyzéket sem csatoltak (vö. Освіта України 1997. június 20.).

2) Nincsenek az iskolák számára készült magyar–ukrán és ukrán–magyar szótárak. A fent említett orosz iskolák számára készült tankönyvek végén található szójegyzék is orosz–ukrán, illetve ukrán–orosz, tehát a magyar iskolákban gyakorlatilag hasznavehetetlen. Az utolsó tudományos igényű, kétkötetes ukrán–magyar és magyar–ukrán szótár 1963-ban jelent meg (Katona Lóránt szerk.: *Ukrán–magyar szótár*. Budapest–Uzshorod: Akadémiai Kiadó, Kárpátontúli Területi Kiadó, 1963). A szótárban az ukrán grammatika rövidített, vázlatos leírása is helyet kapott, ám a könyv hiányzik az iskolai könyvtárakból, sőt a beregszászi könyvtárakban egyetlen példány sem található belőle, akárcsak a Kárpátalján korábban megjelent szótárból (P. Csucska, O. Rot, J. Szák: *Magyar–ukrán Szótár*. Budapest–Ungvár: Akadémiai Kiadó, Kárpátontúli Területi Kiadó, 1961) sem. A *Bóbita* című, magyar nyelven megjelenő kárpátaljai gyermeklap mellékleteként (*Bóbita-füzetek*, 8. szám) is napvilágot látott 1996-ban egy kezdetleges szógyűjtemény, amely azonban nem pótolhat egy szótárt. 1997-ben végre kiadásra került egy ukrán–magyar, illetve magyar–ukrán kisszótár, amely a képzett szavakkal együtt kb. 5–5 ezer szócikket tartalmaz (Palkó István–Palkó Gyula: *Magyar–ukrán, Ukrán–magyar kisszótár*. Ungvár: Tárogató Könyvek, 1997), ám – bár jobb a semminél – nem pótolhat egy tudományos igényű készült munkát, márcsak azért sem, mert pl. a magyar lexikográfiai hagyományokkal szemben infinitívusban közli a magyar szavakat is. S annak ellenére, hogy a sajtó beszámolt arról, hogy az ukrán Nemzetiségi és Migrációs Minisztérium 1996 áprilisában másfél milliárd kuponkarbovanecet (akkor kb. 1,5 millió magyar forintnak megfelelő összeget) utalt ki a magyar honfoglalás 1100. évfordulója kárpátaljai megünneplésére, amely pénzből a honfoglalásnak szentelt tudományos konferencia megrendezését, valamint Lizanec P. *A kárpátaljai magyar nyelvjárások atlasza* II. kötetének és egy ukrán–magyar szótárnak a megjelentetését kívánták finanszírozni (vö. Kárpáti Igaz Szó 1996. április 20., 1. lap), a konferenciát megrendezték, az atlasz megjelent, de a szótárt máig hiába keresik az érdeklődők.

3) Hiányoznak a szakképzett szaktanárok. Általában az orosz tanárookra hárul az ukrán nyelv oktatása, esetleg azokra a pedagógusokra, akik valamennyire beszélnek a nyelvet. A káderhiány nem véletlen: a magyar iskolát végzettek közül senki sem jelentkezhetett korábban az Ungvári Állami Egyetem ukrán nyelv és irodalom szakára, mert a magyar iskolákban nem volt tantárgy az ukrán nyelv, így értelemszerűen ukránszakosokat sem helyeztek magyar tannyelvű iskolába. Jelenleg viszont hiány van a területen ukrántanárokból, főként a magyarul is beszélőkből. Az 1995/1996-os tanévben a Beregszászi Járási Közoktatási Osztály adatai szerint a járás magyar iskoláiban 64 pedagógus tanította az ukrán nyelvet. Közülük mindössze 14-nek volt ukrán szakos diplomája, 33-an orosz szakosok, 8-an tanítók, ketten kulturális munkások (népművelők), öten pedig más végzettséggel

rendelkező tanárok voltak. A Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség (KMPSZ) nyilatkozata szerint ezt a problémát az orosz szakos tanárok átképzésével lehetne orvosolni. S míg Ukrajnában továbbra sem képeznek a magyar tannyelvű iskolák számára ukrán nyelv tanárokat, az 1995/1996-os tanévben magyarországi felsőoktatási intézményekben 10 kárpátaljai ukrán szakos hallgató tanult (vö. Kárpátaljai Szemle 1996/1. szám, 14. old.). Az Ungvári Állami Egyetemnek ma sincs olyan ukrán nyelv és irodalom szakos hallgatója, aki magyar iskola befejezése után felvételizett volna.

4) Kidolgozatlanok az ukrán nyelv oktatásának módszertani alapelvei is, hisz mindeztáig nem volt tantárgy az ukrán a kárpátaljai magyar iskolákban. Az orosz nyelv oktatásának módszertanát nem lehet egy az egyben átvinni, mert egyrészt az orosz tanítás eredményei ezt nem indokolják, másrészt a Szovjetunióban az orosz nyelvet abból az elvből kiindulva oktatták, hogy az minden szovjet ember második anyanyelve, s ennek megfelelően kell oktatni, nem pedig idegen nyelvként. Az ukrán nyelv oktatásának megszervezésekor demográfiai tényezőket is figyelembe kellene venni. Nem teljesen úgy célszerű kezdeni például az ukrán nyelv oktatását a 67%-ban magyar többségű Beregszászi járás közel 100%-ban magyarok lakta falvaiban, mint mondjuk a Felső-Tisza vidékén, ahol az iskolába kerülő magyar gyerekről elképzelhető, hogy az első osztályba kerülve jobban beszél ukránul, mint magyarul.

Annak ellenére tehát, hogy a nyelvtörvény 2. cikkelye is rögzíti, hogy az állam különböző intézményei révén biztosítja az ukrán nyelv elsajátításához elengedhetetlen feltételeket (vö. *Закарпатська Правда* 1989. november 4., 2. lap), Ukrajna évekként függetlensége elnyerése után sem teremtette meg a feltételeket ahhoz, hogy kisebbségi állampolgárai elsajátítsák az államnyelvet. A kérdés megoldatlanságát jelzi, hogy államközi szinten is felvetették, például a Nemzeti Kisebbségek Jogainak Biztosításával Foglalkozó Ukrán–Magyar Vegyes Bizottság is többször napirendre tűzte. Érdemi lépésekre azonban még nem került sor.

Az, hogy az állam függetlensége hat éve alatt sem teremtette meg a feltételeket a kisebbségek számára az ukrán nyelv elsajátításához, akár a kisebbségek elszigetelését is szolgálhatja. Az államnyelv oktatásának jelenlegi körülményei a nemzetközi szakirodalomban jól ismert, ún. *szegregációs oktatási modellre* emlékeztetnek. A szegregációs oktatási modell kisebbségekkel szembeni alkalmazásának lényege, hogy az oktatás a kisebbség nyelvén folyik, és nem, vagy csak nagyon alacsony határfokon oktatják a többségi nyelvet a kisebbség szegregálásának, elszigetelésének, esélyegyenlőségének megvonása céljából (vö. Skutnabb-Kangas, Tove: *Nyelv, oktatás, kisebbségek*. Budapest: Teleki László Alapítvány Könyvtára, 1997, 26. old.). Neves nemzetközi szakemberek, pl. Phillipson, Rannut és Skutnabb-Kangas (*Linguistic human rights: overcoming linguistic discrimination*, Berlin: Mouton de Gruyter, 1994, 1–22. old.) szerint a nyelvi emberi jogoknak része az illető ország (legalább egyik) hivatalos nyelve megtanulásának joga is. A nemzeti kisebbségek oktatási jogaira vonatkozó hágai ajánlásban is az áll, hogy a hivatalos államnyelvet tantárgyként kell

oktatni, lehetőleg a kisebbségi nyelvet is beszélő kétnyelvű tanárok által (vö. *The Hague Recommendations Regarding the Education Rights of National Minorities & Explanatory Note*, 12. cikk, 7. old.).

A kisebbségek szegregációjának célját látszik alátámasztani az is, hogy az ukrán Oktatásügyi Minisztérium rendeleteinek tára 1996. évi 3–4. (februári) számában egy olyan rendelkezés jelent meg, amely értelmében az általános iskola (Ukrajnában ez a 9. osztályt jelenti) végén a kibocsátó, illetve a középiskola (a 11. osztály) végén az érettségi vizsgákat a következő tárgyakból kell tenni: a 9. osztály végén ukrán nyelvből és matematikából, a 11. végén ukrán nyelv és irodalomból, Ukrajna történetéből, matematikából és két szabadon választott tárgyból (vö. *Інформаційний збірник міністерства освіти Укаїни 3–4. 1996 лютий. Київ: Освіта, 53. old.*). Mindez azt jelenti, hogy a magyar tannyelvű kárpátaljai iskolák végzőseinek is ukrán nyelvből és irodalomból kell érettségizniük, anyanyelvükből viszont csupán akkor tehetnek vizsgát, ha választják. Az állam tehát nem biztosít az államnyelv elsajátításához sem kádereket, sem tankönyveket, sem szótárakat, de azt kívánja a kisebbségektől, hogy államnyelven vizsgázzanak.

A minisztérium azonban három bekezdéssel a fenti rendelkezés alatt hagyott egy kiskaput a nemzetiségi iskolák számára. A 2.4.3. számú cikkely értelmében azok a tanulók, akiket *nem osztályoztak* ukrán nyelvből és irodalomból, ezek helyett a tárgyak helyett „más népek nyelvéből és irodalmából tesznek vizsgát” (uo.). Eszerint azokban a kárpátaljai magyar iskolákban, ahol hivatalosan nem osztályozták a tanulókat ukrán nyelvből és irodalomból, hanem csak az került a bizonyítványokba, hogy ukrán beszédkészséget tanultak, magyar nyelvből és irodalomból tehettek vizsgát, ukránból pedig csak akkor, ha a tanulók ezt a vizsgatárgyat választották a kötelező tárgyakon kívül.

Az 1997. évi érettségi vizsgákkal kapcsolatban hasonló rendelkezések jelentek meg az Oktatási Minisztérium közlönyében. A 9. és 11. osztály végi kibocsátó, illetve érettségi vizsgákat közel azonos feltételek között tehették le a tanulók, mint 1996-ban, vagyis csak abban az esetben tehettek anyanyelvből vizsgát a nem ukrán tannyelvű iskolák tanulói, ha nem osztályozták őket ukrán nyelvből (vö. *Інформаційний збірник міністерства освіти України 3–4. 1997 лютий. Київ: Педагогічна преса, 4. old.*).

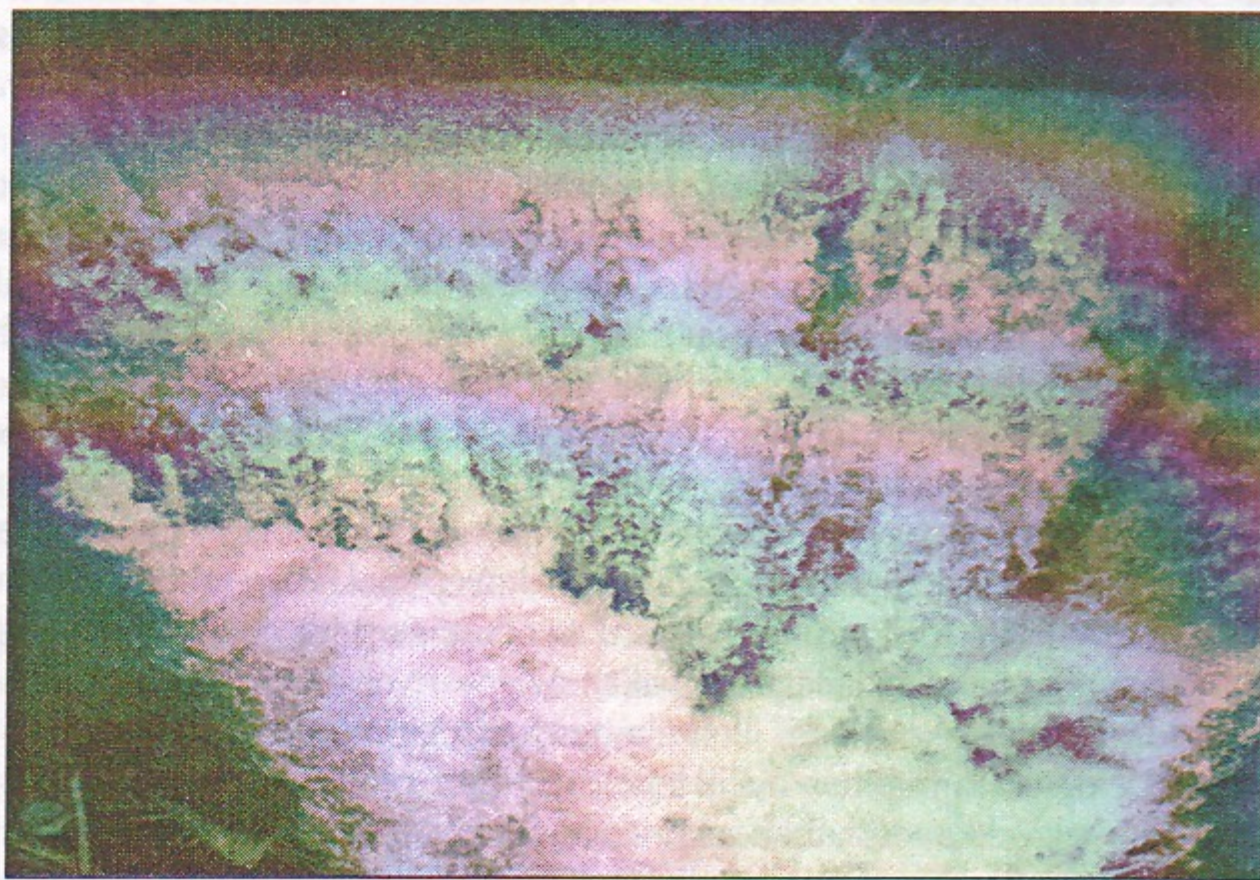
Az iskolai vizsgákhoz hasonló problémák merültek fel az egyetemi felvételi vizsgák kapcsán is, az állam ugyanis az 1993/1994-es tanévtől kezdve minden évben engedélyekhez köti a magyar diákok számára az anyanyelven való felvételizés jogát. Az Állami Nemzetiségi és Migrációs Főosztály 1996. november 16-i, 9-1/138-5 iktatási számú, a Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség (KMPSZ) és a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség (KMKSZ) elnökének címezett levelében például kifejtette, hogy azok a magyar diákok, akiket az iskolában nem osztályoztak ukrán nyelvből, *kivételesen* magyar nyelven felvételizhetnek az Ungvári Állami Egyetemre (vö. *Kárpátaljai Szemle 1997/1., 3–4.*). Ennek ellenére 1997 tavaszán ismét terítékre került az anyanyelvi felvételizés kérdése, és csak 1997. április 15-én, alig három hónappal

az egyetemi felvételi vizsgák megkezdése előtt tudósított a sajtó arról, hogy anyanyelvükön felvételizhetnek a diákok (lásd Kárpáti Igaz Szó 1997. április 15., 1. lap).

A kárpátaljai magyar diákok nem azonos eséllyel indultak volna az iskolai érettségi és egyetemi felvételi vizsgákon, ha a magyar érdekvédelmi szervezetek, elsősorban a KMPSZ és a KMKSZ nem szállt volna síkra az anyanyelvi vizsgázás érdekében. Eddig tehát minden évben sikerült elérni, hogy a magyar diákok anyanyelvükön felvételizhessenek. Ám minden jel arra mutat, hogy ezt a harcot minden tanévben újra kell kezdeni. Erre utalnak pl. a kárpátaljai illetékesek nyilatkozatai.

Volodimir Szlivka, az Ungvári Állami Egyetem rektora pl. Kárpátalja magyar nyelvű megyei lapjának, a Kárpáti Igaz Szónak adott nyilatkozatában is kiemeli, hogy csak ideiglenes ez az engedély: „**Ebben a tanévben** azok a fiatalok, akik nemzetiségi, azaz magyar, orosz vagy román tannyelvű iskolát végeztek, anyanyelvükön adhatják a felvételi vizsgákat. Erre megvan az Ukrán Oktatásügyi Minisztérium megfelelő engedélye” (Kárpáti Igaz Szó 1997. április 19., 1. lap; kiemelés tőlem).

Petro Petrisce, a Kárpátaljai Megyei Állami Közigazgatás nemzetiségi és migrációs főosztályának vezetője is hasonló szellemben nyilatkozott a kisebbségek anyanyelvi felvételizésével kapcsolatban. Szerinte ez a jog „nyilvánvalóan **még néhány évig** mindenképpen megmarad. Úgy vélem, így rendelkezik majd a készülőben lévő új nyelvtörvény is, amelynek elfogadása után feltehetően talán három, öt évre, esetleg még hosszabb időtartamra is meg fog maradni ez a jog, hiszen ahhoz, hogy ezt a lehetőséget megvonják a nemzetiségi iskolák végzőseitől, először is az ukrán nyelv

oktatásához, illetve annak megfelelő színvonalon történő elsajátításához mindenképpen meg kell teremteni a szükséges feltételeket" (Kárpáti Igaz Szó 1997. május 31., 6. lap; az én kiemelésem).

Vagyis az anyanyelven való felvételizés joga csupán a hatalom által ideiglenesen gyakorolt kegy, amelyért évről évre politikai harcokba kell bonyolódnia a kárpátaljai magyarságnak.

Az anyanyelvi felvételi ügye körül zajló vitában a kárpátaljai magyarság képviselőinek (KMKSZ, KMPSZ) érvelésében nagy szerepe volt annak, hogy az ukrán nyelv oktatásához nincsenek meg az alapvető feltételek, így abszurd dolog ukrán nyelvű felvételizést követelni a kisebbségektől, s az ukrán Oktatásügyi Minisztérium is azzal magyarázta, hogy ideiglenesen engedélyezte a magyar nyelvű felvételizést, hogy a magyar tannyelvű iskolákban még csak rövid ideje oktatják az ukrán nyelvet. Valójában azonban az ukrán nyelven történő felvételizés esetén a kisebbségek akkor is hátrányba kerülnek az ukrán anyanyelvűekhez képest, ha az iskolai ukránnyelv-oktatás színvonala megfelelő lesz. A kárpátaljai magyarságnak saját jól felfogott érdeke, hogy megtanulja az államnyelvet, vagyis hogy az ukrán nyelvoktatás megfelelő színvonalú legyen, de ez nem jelenti azt, hogy ebben az esetben le kellene mondania az anyanyelven való felvételizés és továbbtanulás jogáról s az ezt biztosítani hivatott garanciákról.

Még a felvételi nyelve körül kialakult kisebbségek botrány sem ült el, s az állam máris újabb támadást intézett a kisebbségi oktatás ellen egy tervezet formájában. Ez a dokumentum a kisebbségek oktatásáról kidolgozott koncepció (Концептуальні засади задоволення освітніх запитів національних меншин в Україні), amely 1997. május 14-ei dátummal, 1/9–183 iktatószámmal, a közoktatási miniszter aláírásával került minden nemzetiségi iskolába azzal a megjegyzéssel, hogy a javaslatokat kéretik 1997. május 19-ig (tehát öt nap alatt!) eljuttatni Kijevbe.

A koncepció 16 oldalon foglalja össze, milyennek is képzelet a minisztérium a nemzeti kisebbségek oktatását Ukrajnában. A tervezet többek között a polikulturális oktatást tűzi ki célul, melynek vezérelve ukrán mentalitás formálása (5. oldal). A polikulturális oktatási modell a tervezet összeállítóinak olvasatában azt jelenti, hogy az iskolákban (nemzetiségi–ukrán) kétnyelvű tanárok oktatnak ukrán nyelven, ami alól csak az „etnikai jellegű tantárgyak” jelentenek kivételt („предметі етнічного характеру”; ez alatt az anyanyelv és irodalom, történelem, valamint a honismeret oktatását értik, lásd 6–7. old.), amelyeket anyanyelvükön tanulhatnak a gyerekek. A dokumentum szerint a nemzetiségi általános- és középiskolákban (ukrajnai terminológia szerint a II. és III. fokozatú iskolákban) az oktatás nyelve az ukrán kell legyen, kivéve a már említett etnikai jellegű tárgyakat. Az anyanyelven történő oktatásra csak az elemi (I. fokozatú) iskolákban, illetve a nemzetiségi társadalmi szervezetek által működtetett oktatási formákban nyílik lehetőség (6–7. old.).

Az ukrán nyelvvel kapcsolatban a koncepció a következőképpen fogalmaz: „Az oktatási rendszerben előírányzott, az ukránnak mint államnyelvnek az oktató-nevelő intézményekben való megerősítését célzó tervezet biztosítja az ukrán nyelvnek az

állami standardok szintjén (на рівні державних стандартів) való elsajátításának jogát és kötelezettségét" (8. old.). Arról azonban sehol nem esik szó, mit is kell az „állami standardok szintje” alatt érteni.

Szerepel továbbá a dokumentumban, hogy az ukrán nyelv elsajátítása lehetővé teszi a kisebbségek számára az ország társadalmi, polgári, kulturális életében való aktív részvételt, illetve fajtól (rassz), nemzetiségtől függetlenül biztosítja a jogot a munkához (9. old.). Ez a tétel ellenkezik az ukrainai nyelvtörvény 6. cikkelyével, amely értelmében az ukrán nyelv ismeretének hiánya nem ok arra, hogy az állampolgárt elutasítsák a munkába való felvételkor, ugyanakkor azonban a munkába állt személy a munkába lépést követően köteles elsajátítani a hivatal által használt nyelvet olyan mértékben, amely hivatala betöltéséhez elengedhetetlenül szükséges. A tervezet tehát a kisebbségek integrációját, részvételét az állam gazdasági, szociális életében a többségi nyelv ismeretétől teszi függővé, ami nyelvi alapon történő diszkrimináció, s mint ilyen, alkotmány- és törvényellenes.

A KMPSZ és a Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közössége (MÉKK) a sajtó hasábjain fejezte ki aggodalmait a tervezettel kapcsolatban.

A tervezet kiváltotta felbuzdulásra az ukrán Oktatásügyi Minisztérium megdöbent módon próbálta lecsillapítani a kedélyeket: egy Csernyivciben 1997. május 19–21. között rendezett oktatási szemináriumon a minisztérium képviselői kijelentették, hogy a tervezetbe nyomdahiba folytán tévedés csúszott, mégpedig oly módon, hogy ott, ahol azt fejtegeti a dokumentum, hogy milyen fokozatú iskolákban van mód az anyanyelvi oktatásra, az I. szám mellől kimaradt a II. és a III., vagyis nem kizárólag az I. fokozatú iskolákban marad meg az anyanyelvi oktatás, hanem mindhárom iskolai fokozatban (vö. Kárpáti Igaz Szó 1997. június 3., 3. lap).

A tervezetbe került nyomdahiba tényét azonban maga a Kárpátaljai Megyei Állami Közigazgatás Közoktatási Főosztályának közleménye cáfolja, amelyben Vaszil Roszul, a főosztály vezetője kijelenti, hogy a Csernyivciben lezajlott tanácskozáson többek között a kárpátaljai küldöttség is felhívta a jelen lévő V. P. Romanenkónak, az általános közép fokú oktatási főosztály vezetőjének figyelmét arra, hogy az anyanyelven oktató iskolai fokozatokat a II. és III. fokozatú iskolákkal is bővíteni kell. Romanenko ígéretet tett arra vonatkozólag, hogy a kifogásolt részeket módosítani fogják, majd a módosított változatokat megküldik az iskoláknak, hogy az augusztusi pedagógusértekezleteken meg tudják vitatni. Éppen ezért – véli Roszul – idő előtti és feszültségkeltő volt a KMPSZ nyilatkozata.

A tervezet módosított változata 1997. augusztus 4-én került ismét az iskolákba, amely csak minimálisan tér el az előző változattól. Többek között kimaradt belőle, hogy a koncepció fő célja az ukrán mentalitás kialakítása. Bekerült viszont a szövegbe, hogy az anyanyelven való oktatás kiterjed az I. fokozatú iskolák mellett az I–III. fokozatú iskolák mindegyikére is (3. old.). Az ukrán nyelv elsajátításával kapcsolatban ez a variáns is az előzővel megegyezően fogalmaz, ebben is szerepel az állampolgárnak az „állami standardok szintjén” való megtanulásának igénye, a fogalom értelmezésére azonban itt sem kerül sor (vö. 10. old.). Szintén benne maradt a

dokumentumban az a diszkriminatív tétel is, hogy az ukrán nyelv ismerete biztosítja fajra és nemzetiségre való tekintet nélkül a munkahelyek betöltéséhez való jogot (vö. 11. old.). Az azóta elkészült harmadik és negyedik változat ismét az elemi oktatás szintjére kívánja redukálni a kisebbségek anyanyelvi oktatását.

A tervezet ellen 1997. október 18-án Beregszászban a KMPSZ tiltakozó nagygyűlést tartott (vö. Kárpáti Igaz Szó 1997. október 21., 1. lap).

A tervezetben felvázolt oktatási modell sok tekintetben hasonlít az úgynevezett *átirányítási (transitional programme) oktatási programra*, amelynek lényege, hogy az iskola első két vagy négy évében a kisebbségi gyerekek anyanyelvükön kezdenek el tanulni, és anyanyelvük mellett a többségi nyelvet is oktatják számukra. Két vagy négy év elteltével, amikor a kisebbségi tanulók másodnyelvi készségeit megfelelőnek tartják arra, hogy a többség nyelvét tanulásra, ismeretszerzésre használják, a tanulókat átirányítják a többségi nyelven való tanulásra. Ennek az oktatási modellnek a célja hosszú távon többségi egynyelvűség kialakítása az oktatás révén, vagyis a cél a kisebbségek asszimilációja. A kisebbségi nyelv szerepe tulajdonképpen csak arra korlátozódik, hogy segítse a második nyelv elsajátítását, s ezáltal a többségi nyelven való oktatásra való átirányítást, azaz az asszimilációt (vö. Skutnabb-Kangas, im. 25–26. old.).

A tervezetben foglaltak ellent mondanak Ukrajna Alkotmánya 53., az ukrainai nemzetiségekről szóló törvény 6. és 13., a nyelvtörvény 3., 6., 25., 27. és 28., az oktatási törvény 7. cikkelyének, valamint az ukrán–magyar államközi alapszerződés 17., illetve az alapszerződéshez csatolt kisebbségi nyilatkozat 5. és 10. cikkelyének, az ukrán–magyar kormányközi vegyes bizottság ajánlásainak. Nem egyeztethető össze továbbá több nemzetközi dokumentum szellemével, így például a Nyelvi Jogok Egyetemes Nyilatkozatával.

Ki kell emelni, hogy az oktatási tervezet nem kizárólag a magyar, hanem egységesen a kisebbségi oktatás ellen irányul. Ennek ellenére a tapasztalatok azt mutatják, hogy a koncepció elleni politikai harcban a kárpátaljai magyarság tulajdonképpen csak a román kisebbség támogatására számíthat, a többi ukrainai kisebbség számára ez a tervezet nem jelent visszalépést, sőt néhány közösség számára éppen ellenkezőleg, a szovjet rendszerhez képest fejlődést jelent.

Az ország legnagyobb kisebbségére, az oroszokra azért nem lehet számítani ebben az esetben, mert nem is érzik magukat kisebbségnek, hiszen az ország keleti területeinek egy részén többséget alkotnak. Az orosz nyelvű oktatási rendszert továbbá azért sem könnyű felszámolni, mert a nem orosz lakosság egy része is orosz iskolába jár. Még az 1996/97-es tanévben is az ukrainai iskolások 44,9%-a orosz tannyelvű iskolába járt, ami az orosz anyanyelvűek arányához mérten magas szám.

Az orosz és magyar oktatási hálózat mellett csak a román iskolarendszer tekinthető kiépültnek, a többi kisebbségi közösségnek tulajdonképpen nincs veszténivalója, amennyiben nincs kiépített iskolarendszere, ami a koncepció hatályba lépése után összeomoljon. Az ukrainai bolgárok, belaruszok, zsidók, örmények stb. számára még az elemi iskolák szintjén való anyanyelvi oktatás is hatalmas előrelépés, sőt a kijevi

bolgárok pl. a nyelvoktató vasárnapi iskolákat is fejlődésnek tekintik. A nagy hagyományokkal rendelkező magyar oktatási rendszer azonban gyakorlatilag teljesen összeomolna, ha a tervezet törvényerőre emelkedne.

A fent elmondottakból az a következtetés vonható le, hogy Ukrajna olyan többnyelvű állam, ahol a lakosság közel egyharmada nem az államnyelvet beszéli anyanyelvként, s a homogén nemzetállam kialakítását célul kitűző politikai elit céljai elérésére az oktatást kívánja felhasználni. Ebben a folyamatban az ukrán nyelv elterjesztése mellett az ukrán etnikum gazdasági és kulturális pozícióinak a megerősítésére is sor kerül.

A többségi csoport hatalmi helyzetének megszilárdítására a *lingvicizmus* jelenik meg eszközként. A lingvicizmus a nemzetközi politikai életben mára szalonképte-

lenné vált rasszizmus helyett/mellett olyan ideológia, cselekvési mód, amelyet a hatalomnak és a (mind materiális, mind nem materiális) forrásoknak a nyelv (és az etnikum, faj vagy nemzetiség) alapján meghatározott csoportok közötti egyenlőtlen elosztásának kialakítására, legitimálására és újratermelésére használnak (vö. Skutnabb-Kangas, im. 20. old.).

A lingvicizmus egyik fő megnyilvánulási tere Ukrajnában (is) a kisebbségi oktatás, annak ellenére is, hogy Ukrajna alkotmányának 53. cikkelye rögzíti: „A nemzetiségi kisebbségekhez tartozó állampolgárok számára a törvénynek megfelelően szavatolják azt a jogot, hogy anyanyelvükön tanuljanak vagy tanulják anyanyelvüket az állami és a közületi tanintézetekben vagy a nemzeti kulturális társaságok közreműködésével”. Erre azért nyílik lehetőség, mert Ukrajnában is a nemzetközi jogban bevett gyakorlatot alkalmazzák, amely definiálatlan, explicite kifejtetlen kategóriáktól, feltételektől teszi függővé a kisebbségi nyelven folyó oktatás engedélyezését. Az alkotmány idézett részében is szereplő „*anyanyelvükön tanuljanak vagy tanulják anyanyelvüket*” kitétel (és az abban szereplő vagy választó/megengedő kötőszó) megfelel több, az oktatás nyelvére is kitérő nemzetközi dokumentumban foglaltaknak, pl. A *Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Kartája* (lásd a 8. cikkelyt) vagy a nemzeti kisebbségek oktatási jogaira vonatkozó hágai ajánlások idevágó részeinek (*The Hague Recommendations Regarding the Education Rights of National Minorities & Explanatory Note*, 11–17. cikk, 6–8. old.). Nem véletlen, hogy az előbbire a koncepció összeállítói is hivatkoznak.

A lingvicizmusra utal, hogy a kisebbségek oktatási igényeinek kielégítésére Ukrajna Oktatásügyi Minisztériuma által kidolgozott dokumentum a tranzitív (átírási) oktatási modellt tartja célszerűnek az ukrainai kisebbségek számára, amely asszimilációhoz vezet. A tervezet az államnyelv ismeretét mint az érvényesülés előfeltételét kínálja a kisebbségek felé, s ezáltal a kisebbségi nyelveket mintegy lefokozza. Ez pedig egyértelműen lingvicizmus: „Amikor a kisebbségi nyelveket hátránynak tekintik, amely meggátolja a kisebbségi gyerekeket a sokra értékelt forrás – a többségi nyelv – elsajátításában, gyakran merül fel az az érv, hogy a kisebbségi gyerekeknek a saját érdekükben kell megszabadulniuk nyelvüktől. Ugyanakkor sok kisebbséget, különösen a gyerekeket, igazából az ellehetetlenítő oktatási struktúrával akadályoznak meg abban, hogy tökéletesen elsajátítsák a többségi forrásokat, különösen a többségi nyelvet” (vö. Skutnabb-Kangas, im. 25. old.). Az egyetemi felvételi nyelve körül kialakult helyzet pedig egyértelműen arra utal, hogy a kisebbségeket az állam megfosztja a többségekkel való esélyegyenlőségtől. Az államnyelv iskolai elsajátítására szótárak, tankönyvek, képzett tanárok hiányában esélyt sem kapott kisebbségek államnyelvű felvételizésre kényszerítése minden, csak nem az esélyek egyenlősége.

Az Ukrajna függetlenségének kikiáltása utáni kezdeti időszakban az állam toleránsan közeledett a kisebbségi kérdéshez. A függetlenség első éveiben elfogadott

dokumentumok mindegyike (pl. *Ukrajna nemzetiségi jogainak nyilatkozata* – 1991, *Ukrajna törvénye a nemzetiségi kisebbségekről* – 1992, *Nyilatkozat a Magyar Köztársaság és az Ukrán SZSZK együttműködésének elveiről a nemzeti kisebbségek jogainak biztosítása területén* – 1991) nemzetközi viszonylatban is széles jogokat biztosított az Ukrajnában élő kisebbségeknek. Akkor azért volt Ukrajnának erre szüksége, hogy demokratikus államként ismertesse el magát a nemzetközi politikai színpadon, s biztosítsa pozícióit. Amióta azonban Ukrajna sorban megkötötte a szomszédaival a határokat szentesítő alapszerződéseket (igaz, az ukrán–orosz határkijelölés még hátra van), s ezzel megszilárdította a helyzetét a térségben, a hangsúly a külpolitikáról a belpolitikára helyeződött, s kezdetét vette az egységes és homogén ukrán nemzetállam kialakítása.

Úgy tűnik tehát, hogy az államépítés és nemzetté válás útján a nemzetállam mint fejlődési fokozat nem kerülhető el ebben a térségben a 20. század végén, a 21. küszöbén sem, s az állam úgy kívánja megszilárdítani az ukránságnak a szovjet internacionalizmus által megtépzott nemzeti öntudatát, hogy a szovjet birodalomból örökölt asszimilációs politikát tűzte zászlajára. Félő azonban, hogy ez az út nem a fejlett Európába vezet...

